УДК 81`36; 811.163.2

Олена Пчелінцева, Тетяна Володарська

БОЛГАРСЬКИЙ ВІДДІЄСЛІВНИЙ ІМЕННИК ДІЇ НА ФОНІ ІНШИХ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ: АСПЕКТУАЛЬНІ ВЛАСТИВОСТІ

Віддієслівний іменник зі значенням дії – специфічна категорія у слов'янських мовах. У статті висвітлено загальні особливості слов'янського віддієслівного іменника зі значенням дії, співвідношення в ньому іменникових та дієслівних ознак, системні аспектуальні ознаки болгарських девербативів, а також реалізацію таких ознак у контексті.

Ключові слова: *віддієслівний іменник зі значенням дії, девербатив, дієслівні та іменникові категорії, аспектуальність, вид, перфективність, імперфективність.*

Вступ. Незважаючи на значну подібність граматичних систем, слов'янські мови мають відмінності в утворенні, семантиці та функціонуванні неособових форм дієслова. Це стосується і такої специфічної гібридної категорії слів як віддієслівні іменники зі значенням дії, процесу або стану. Ця категорія слів є в усіх слов'янських мовах: укр.: *дослідження, досліджування*, рос.: *исследование*, *взлет*, біл.: *маўчанне* 'мовчання', *жыццё* 'життя', пол.: *badanie* 'досліджування', *zbadanie* 'дослідження', чес.: *zvýšenì* 'збільшення', *zvyšovánì* 'збільшування', болг.: *целувка* 'поцілунок', *гледане* 'спостереження', мак.: *oranje* 'оранка', *izgradba* 'будівництво' тощо. Спільні суфікси успадковані з праслов'янської мови і беруть початок від суфіксальних елементів індоєвропейської прамови (*-i̯o, *-bha, *-ta) (Мельничук, 1986, с. 57).

Типова ситуація має такий вигляд: одному російському або білоруському іменнику, що одночасно співвідноситься з дієсловами недоконаного (далі – НДВ) та доконаного (далі – ДВ) видів (напр., рос. *повторени*е, біл. *паўтарэнне*) відповідає один або, частіше, два українські іменники (*повторення* (від ДВ) – *повторювання* (від НДВ)), два болгарські іменники (*повтаряне* (від НДВ) – *повторение* (від НДВ+ДВ)), два або чотири чеські (*opakování* (від НДВ) – *zopakování* (від ДВ)) (+ se)), два або чотири польські (*powtarzanie* (НДВ) / *powtórzenie* (ДВ) *powtarzanie się* / *powtórzenie się*.

Відомо також, що в різних слов'янських мовах ця категорія слів демонструє різну синтаксичну поведінку: наприклад, у чеській конструкції з віддієслівними іменниками використовують для вираження залежного таксису (Коцкова, 2019), у болгарській вони активно вживаються в моно-, полі- та безсуб'єктних пропозиціях, виражають таксисні відносини подій тощо (Пометкова, 2008), в українській, російській та білоруській мовах для таких

© *Пчелінцева О., Володарська Т., 2021*
DOI: 10.24025/2707-0573.2(5).2021.248970

конструкцій частіше використовують інфінітив, дієприслівник або інші дієслівні форми (Казаков, 1994).

Теоретичне підгрунтя. Проблемі уточнення граматичного статусу слов'янських віддієслівних іменників, їхніх семантичних, синтаксичних та функціональних властивостей присвячено чимало сучасних робіт, зокрема, специфіку чеських девербативів висвітлено у роботах Я. Коцкової (2017, 2019), П. Карлик (Karlík, 2004), болгарських – у А. Градинарової (Gradinarova, 1999), Я. И. Пометкової (2008), сербські описано в роботі (Šipka, 2000), українські девербативи аналізували І. Марван (2003), О. Е. Пчелінцева (2016), на матеріалі російської мови це досліджували А. В. Пазельська (2003), А. А. Залізняк (2007), генеративний аналіз цієї категорії слів здійснено у L. Babby (1997, 2014), спільній роботі А. Пазельської і С. Татевосова (2008) тощо. Цей список, безперечно, можна продовжувати. Але разом з тим перехідний, гібридний характер цієї категорії слів зумовлює кілька питань, на які славісти ще не мають остаточних відповідей. Це все-таки іменник чи дієслівна форма? Які семантичні обмеження діють у процесі деривації? Як впливає редукція дієслівності на функціональні (зокрема, аспектуальні) властивості іменників зі значенням дії і які результати цей процес має у близькоспоріднених мовах? Також цікаво порівняти потенціал і функціонування віддієслівних іменників дії – як компонентів функціонально-семантичного поля (далі – ФСП) аспектуальності – у мовах, які належать до різних слов'янських підгруп. Актуальність зумовлена зіставним характером дослідження із загальною орієнтацією на методологію функціоналізму, що дає змогу встановити універсальний або ідіоетнічний характер виявлених особливостей.

Мета нашої статті – визначити системно-мовні та функціональні аспектуальні властивості болгарського віддієслівного іменника зі значенням дії на фоні інших слов'янських мов.

Методи та матеріал дослідження. Для досягнення поставленої мети ми використали загальнонаукові методи (спостереження, аналіз, синтез, порівняння, систематизація), а також власне-лінгвістичні методи дослідження – описовий метод і метод корпусного аналізу. Джерелом фактичного матеріалу слугував паралельний болгарсько-російський корпус, а також тлумачні словники болгарької мови.

Результати дослідження. Окреслимо спільнослов'янські особливості віддієслівних іменників. Очевидно, що у результаті словотвірного переходу дієслова до іменника з граматичною семантикою відбуваються істотні метаморфози. По-перше, віддієслівний іменник набуває іменникових категорій роду та відмінку (за винятком болгарських іменників, що не мають класичних слов'янських відмінків). По-друге, у нього з'являється, хоча й в дещо редукованому варіанті, граматична категорія числа, наприклад: множина: *посиденьки, оглядини,* однина: *боротьба, малювання,* обидві форми: *пробіжка / пробіжки*, *вдих* / *вдихи* тощо.

Дієслівні категорії часу, способу, особи у слов'янському віддієслівному іменнику зникають повністю[1]. Зникають, але залишають окремі рефлекси

[1] Зазначимо, що є такі мови, в яких іменник може мати категорію дієслівного часу, аспекту та модальності. Зокрема, Л. Леісіє описує функціонування таких незвичайних іменникових категорій, як іменниковий майбутній час, іменниковий минулий час та іменниковий майбутній у минулому у нганасанській та інших північносамодійських мовах, залучаючи до дослідження широкий мовний матеріал (Леисие, 2014). Уже створено перші типологічні описи іменникових категорій часу, аспекту та модальності у мовах світу: так, у роботах (Nordlinger, Sadler, 2004; Tonhauser, 2007) описано 15 таких мов, зокрема тундрова ненецька, гуарані, сомалі.

дієслівні категорії каузативностості (наприклад, *відростати → відростання*; *відрощувати → відрощування*) і транзитивності *(наприклад, серб. уливање вина у чашу* (серб.) від транзитивного *уливати,* але неможливо: **улив вина у чашу*, хоча цілком нормально у*лив реке* (від інтранзитивного рефлексива *уливати се*) (Grickat, 1981).

Разом з тим у віддієслівному іменнику зберігаються дієслівний рід дії, граничність / неграничність, а також категорії фазовості, кратності, інтенсивності, тривалості (Пчелинцева, 2016).

У російській мові віддієслівні іменники системно не зберігають дієслівну видову кореляцію:
изучать ‘вивчати’ (НДВ) → *изучение* ‘вивчення’ ← *изучить* ‘вивчити’ (ДВ). Вони утворюються лише від кожного 6-го дієслова, мають непередбачуваний семантичний результат, а випадки на зразок *чтение – прочтение* ‘читання – прочитання’ складають не більше 10% усього корпусу девербативів, у таких двійках зазвичай виявляються лише рефлекси дієслівної категорії виду:

(1) ***Чтение*** *длилось до рассвета, и никто не проронил ни слова до самого конца.* [В. П. Катаев. Алмазный мой венец (1975-1977) = читали (НДВ) до світанку…
(2) *Новый читатель может вникнуть в этот культурный фон не иначе как после* ***прочтения*** *многих десятков журнальных комплектов – скажем, за двадцать последних лет*. [Алексей Краевский. Журналы и поклонники // «Октябрь», 2003] = після того, як прочитають (ДВ),

Але цілком можливо:

(3) *При их* ***прочтении*** *создается впечатление, что окружающий нас мир как-то фундаментально добр и светел*. [С. И. Трунев. Нежность мира и костыли памяти // «Волга», 2014] = коли їх читаєш (ДВ)…

Крім того реальне слововживання, зокрема легкість розмовного утворення іменників, яких немає у словнику, свідчить про активність цього фрагменту мовної системи:

(4) *Тем временем Дуня начала очухиваться,* ***очухивание*** *сопровождалось сначала всхлипываниями, потом плачем, затем рыданиями, переходящими в истерику* (Пернатый оберег: Алексей Яковлев 2017).
(5) *…дальше дети сами укладываются и первый мой просып (****очухание*** *из черной сладкой дыры снов) происходит в 2-4 ночи..* (https://www.kkm.lv/modules.php?name=Forums&file=viewtopic&p=143558)

В українській мові ситуація дещо інша: віддієслівні іменники зі значенням дії майже в 40% випадків мають дієслівну видову корелятивність («видові пари» типу *повторювання – повторення, твердіння – затвердіння*) і у більшості випадків (близько 98% всіх слів) співвідносяться лише з однією дієслівною видовою формою (ДВ або НДВ) (Пчелинцева, 2016, с. 212-213). Ця особливість надає українським девербативам ширші можливості у вираженні аспектуальних значень проти аналогічних російських утворень.

У болгарській мові віддієслівні іменники регулярно утворюються лише від імперфективних дієслів за допомогою -nje (-ne), і цю групу навіть іноді пропонують трактувати як болгарський герундій (Šipka, 2000). Від дієслів доконаного виду такі іменники утворюються нерегулярно, а граматична й лексична семантика таких утворювань є практично непередбачуваною. Крім

того, віддієслівні іменники на *-не* і на *-ние* семантично не однакові. Якщо наявні паралельні форми, то девербатив на *-не* буде мати процесуальне значення (наприклад, *допълване* 'доповнювання', *обявяване* 'оголошування', *събиране* 'збирання'); а іменники із суфіксом *-ние* – предметне (наприклад, *допълнение* 'доповнення, додаток', *обявление* 'оголошення', *събрание* 'зібрання'). Менш поширені віддієслівні іменники з іншими суфіксами:

-ба: стрелба 'стрільба', *коситба* 'косіння', *женитба* 'одруження';

-тие: развитие 'розвиток', *покритие* 'покриття';

-ка: разходка 'прогулянка', *целувка* 'поцілунок', *уговорка* 'домовленість'.

У західнослов'янській чеській мові є категоріальний тип девербативів із суфіксами -nie (-ní) / -tie (-cie), -ti (*honění* 'полювання'), який регулярно утворюється від обох (!) аспектуальних форм дієслова і послідовно зберігає формальні показники та аспектуальну семантику, маючи високий ступінь семантичної передбачуваності (Karlík, 2004). Схожа ситуація і в польській мові, де дієслівна видова парність зберігається цілком системно (Puzynina, 1969; Jędrzejko, 1993).

Тобто східні, південні й західні слов'янські мови на системному рівні демонструють різні ступені збереження дієслівної аспектуальності. Далі ми описуємо результати спроби порівняльного корпусного дослідження аспектуальних властивостей болгарських віддієслівних іменників.

Історія розвитку цієї категорії слів у болгарській мові – сюжет парадоксальний. Річ у тім, що величезна кількість віддієслівних іменників потрапила до східнослов'янських мов саме зі староболгарської, в якій модель на *-ние* мала високу продуктивність. Наприклад, такими є генетичні болгаризми *създание, отвръщение, спасение, освящение, искоушение* (Пичхадзе, 2011). Пізніше, у період Відродження Болгарії (XIX ст.), коли відбувалось становлення літературної болгарської мови, стався зворотний процес: з російської мови до болгарської було запозичено не лише слова, але й цілі словотвірні моделі, зокрема й та сама болгарська модель на *-ние*, що мала староболгарське походження. У результаті цього процесу повернення моделі у болгарській мові з'явилось багато слів на *-ние*, що спочатку функціонували паралельно з народними болгарськими формами на *-не* (*съставление – съставяне*). Ці віддієслівні іменники двох різновидів мають навіть однакову форму множини (фіналь *-ния*), наприклад: *събрание – събрания*, *събиране – събирания*, хоча в розмовному мовленні віддієслівні іменники на *-не* можуть утворювати множину із суфіксом *-та* (після *-не-*): *ядене – яденета* 'харчування', 'страва'. Згодом багато з цих форм розходяться у своїх значеннях: іменники на *-ние* у сучасній болгарській мові переважно набули значення узагальненого результату або цілої ситуації, або розвинули предметні значення, а ось іменники на *-не* позначають процесуальну дію і семантично близькі до дієслова (Андрейчин, 1986; Gradinarova, 1999). Важливо, що іменники на *-не* можуть бути утворені майже від усіх дієслів НДВ і повністю зберігають дієслівне керування у випадку непрямого додатка:

(6) *налитам върху неприятеля → налитане върху неприятеля* 'напад на ворога';

(7) *препълвам с книжа → препълване с книжа* 'переповнення паперами',

і навіть можуть мати прямий додаток, наприклад:

(8) *прибиране реколтата* ‘збір врожаю’ = *прибирам реколтата*;
(9) *засилване темпото* ‘збільшення темпу’ = *засилвам темпото* (два останні приклади взято з (Маслов, 1981)).

Водночас, частіше віддієслівні іменники, утворені від перехідних дієслів, заміняють прямий додаток присвійним означенням, утвореним за допомогою сполучника *на*:

(10) *изпращам суми* ‘надсилати суми’ → *изпращане на суми* ‘надсилання сум’;
(11) *изпълнявам правилника* ‘дотримуватися правил’ → *изпълнение на правилника* ‘дотримання правил’.

Загалом, болгаристи погоджуються з думкою, що іменники на *-не* мають яскраво виражену вербальність (Стоянов, 1964, с. 408; Андрейчин, 1978, с. 364; Първев, 1993, с. 384-385).

На противагу їм іменники на *-ние* нерегулярні і семантично непередбачувані, не можуть мати прямі додатки:

(12) *наказание* ***на*** *виновните* ‘покарання винних’ – пор. з дієслівною конструкцією *наказвам виновните*.

Отже, модель на *-ние* була «повернена» до болгарської мови з ослабленою дієслівністю. Ми вважаємо, що це могло бути пов’язане з впливом мови-посередника, оскільки в російській мові, як вже зазначено вище, віддієслівні іменники меншою мірою зберегли дієслівність, ніж аналогічні утворення у споріднених західних та південних слов’янських мовах.

Віддієслівні іменники на *-не* можуть бути утворені майже від усіх дієслів НДВ (як від первинних, так і від вторинних імперфективів), але не від перфективних форм, див. типовий приклад:

(13) *Копая* ‘копати’ (НДВ) → *копаене* ‘копання’,
Изкопавам ‘викопувати (НДВ) → *изкопаване* ‘викопування’,
Изкопая ‘викопати’ (ДВ) → *Ø*.

Утворенню віддієслівних іменників перешкоджає і наявність у семантичній структурі дієслова значення кількісно-часової межі дії[2], пор., наприклад:

(14) *повоювам* ‘повоювати’– *Ø* (тільки *воюване*),
потичам ‘побігати’ – *Ø* (тільки *тичане*),
запаля се ‘загорітися’ – *Ø* (тільки *палене*),
помърморя ‘поворчать’ – *Ø* (тільки *мърморене*).

Звісно, ми знаходимо у словнику іменники з відповідними коренями, але усі вони неграничні і відповідно репрезентують лише відтінки імперфективної семантики: *играене, боледуване, грабене, гонене, приказване, чакане, разхождане, седене, танцуване, рушене* тощо.

[2] Цікаво, що у болгарській часто відсутні й самі дієслова з кількісно-часовим типом межі: виявляється неможливим дібрати точні відповідники до пердуративних або делімітативних українських дієслів, наприклад: *програти* – *Ø*, *поганяти* – *Ø*, *пограбити* – *Ø*, *поговорити* – *Ø*, *прочекати* – *Ø*, *просидіти* – *Ø*, *протанцювати* (до ранку) – *Ø*, *поруйнувати* (усе навколо) – *Ø*, але це тема для окремого дослідження.

Для того, щоб перевірити особливості функціонування болгарських іменників, ми звернулись до Паралельного корпусу болгарської та російської мов (http://rbcorpus.com/contact_rus.php), який є зручним інструментом дослідження і дає можливість простежити вживання потрібних нам форм у порівняльному аспекті. Для попереднього аналізу ми обрали 1) віддієслівні іменники *спасенне* (запозич.) – *спасяване* (від дієслова НДВ) 'врятування' (рос. *спасение*) (як типові приклади, утворені від дієслова аспектуального типу «процес – результат»), а також, для порівняння, 2) нестандартну трійку *лечение* (запозич.) – *лекуване* (від НДВ) – *излекуване* (від ДВ) (рос. *лечение – излечение*), що містить «перфективну» іменникову форму.

У результаті запиту слова *спасение* ми отримали 58 входжень. У болгарських реченнях було виявлено такі варіанти перекладу: *спасени*е – 35 входжень, *спасяване* – 14 входжень, дієслово доконаного виду *спася* – 6 входжень, також у трьох випадках була виявлена заміна на інші слова та форми. Проаналізуємо ці контексти.

Девербатив *спасение* (болг.) переважно обирається для вираження абстрактного, не прив'язаного до конкретної ситуації значення (15), або якщо результат не є конкретним, це лише намір і його досягнення не гарантоване (16):

(15) *И все пак не може да се търси* ***спасение*** *в лъжата!* – И все равно лжи во **спасение** быть не может!

(16) *В сандъка – там е* ***спасението...*** – Сундук – вот **спасение**!

У разі, якщо йдеться про конкретний процес, його початок (17), або увага акцентована на його тривалості (18), обирають варіант на *-не – спасяване*:

(17) *Забеляза, че в далечината японските крайцери вече започваха* ***спасяването*** *на рюриковци* (…). – Он заметил, что японские крейсера уже начинали вдалеке **спасение** рюриковцев (…).

(18) *Отпуснаха 30 минути на екипажа за събиране на багажа и за* ***спасяване.*** – Экипажу отвели 30 минут на сбор багажа и **спасение.**

Приклад (19) на перший погляд може суперечити сказаному вище, але з контексту стає зрозумілим, що тут увага сконцентрована на можливості здійснення процесу, а не на його гарантованому результаті:

(19) *Както и да е, тази телеграма ни дава малък шанс за* ***спасяването*** *на слона* – Так или иначе, но телеграмма дает маленький шанс на **спасение** слона (шанс на то, что слона будут спасать).

Дієслово доконаного виду *спася* використано в контекстах, що вказують на бажаний результат (мета дії) у конкретній ситуації:

(20) *Елена се смя до сълзи на свети Марко от Тинторето, който скача от небето като жаба във вода, за* ***да спаси*** *измъчвания роб.* – Елена хохотала до слез над святым Марком Тинторета, прыгающим с неба, как лягушка в воду, для **спасения** истязаемого раба.

(21) *Само едно може* ***да спаси*** *Настя: да стигне до Сталин.* – Одно Насте **спасение**...

Болг. *лечение* (запозич.) – *лекуване* (від дієслова *лекувам* НДВ) – *излекуване* (від дієслова *излекувам* ДВ) (рос. *лечение – излечение*) реалізують такі аспектуальні значення. У разі, якщо контекст чітко вказує на процесуальність,

конкретний тривалий процес, перевага віддана «імперфективному» девербативу *лекуване* (22):

(22) ***Лекуването*** *и времето вършеха своето.* – ***Лечение*** *и время делали свое дело.*

У прикладі (23) значення більш загальне, розширене, це скоріше вказівка не на процес, а на ситуацію, що містить багато складових, можливо, тому обрано варіант *лечение* (до речі, у формі множини (23), що і вказує на багатоетапність)

(23) ***Лечението*** *му е трудно, многоетапно...* – ***Лечение*** *сложное, многоэтапное...*

Варіанти *излечение*, а також перфективного дієслова ДВ ***излекувах*** виявлено в контекстах, що вказують на конкретну мету (вилікування конкретної людини):

(24) *И мръсникът е пробутал на краля някакъв дребен шарлатанин, на когото за* ***излекуването*** *на краля е била обещана титлата придворен знахар* – И мерзавец подсунул королю какого-то шарлатанчика, которому был обещан титул лейб-знахаря за **излечение** короля.

(25) *А аз трябва да основа в метрополията университет, дал съм обет, защото* ***се излекувах*** *(ДВ) чума.* – А я должен основать в метрополии университет, потому что дал обет за **излечение** меня от черного мора.

І, нарешті, заміна іншою дієслівною лексемою доконаного виду – у контексті за значенням конкретного цілісного запланованого результату:

(26) *Ваше величество – каза Будах. – За да* ***оздравеете*** (ДВ) *напълно, трябва да пиете разтвора всеки ден най-малко една седмица...* – Ваше величество, – сказал Будах. – Для полного **излечения** надо пить микстуру ежедневно в течение по крайней мере недели...

Висновки. Віддієслівний іменник зі значенням дії у слов'янських мовах перебуває у «сірій зоні», але може бути розташований ближче до іменника або до дієслова. Болгарський віддієслівний іменник займає скоріше серединне становище, порівняно зі східнослов'янськими та західнослов'янськими подібними утвореннями. У процесі деривації працюють ті самі семантичні обмеження, що й у східнослов'янських мовах: кількісно-часовий тип межі перешкоджає їх утворенню.

Болгарський віддієслівний іменник на *-не* вживається для вираження конкретно-процесних значень, іменники на *-ние* – для вираження абстрактної семантики, вказівки на загальну ситуацію, або на певний намір, досягнення якого не гарантоване. Редукція дієслівності болгарських іменників дії найбільш помітна в зоні перфективності: для вираження значення доконаної дії, конкретного факту – центральних значень доконаного виду – віддають перевагу дієслівним, а не іменниковим формам, де чітко маркована видова перфективна семантика.

Вважаємо перспективним подальше дослідження функціональних аспектуальних властивостей болгарських девербативів із залученням більш широкого корпусного матеріалу. Також цінним і важливим джерелом матеріалу можуть стати результати лінгвістичного опитування носіїв болгарської мови.

Бібліографія

Андрейчин, Л. (1978). *Основна българска граматика*. София: Наука и изкуство.

Бабий, Л. (2014). *Синтаксис аргументной структуры*. Пер. А. В. Зеленщикова. Санкт-Петербург: Филологический факультет СПГУ.

Български тълковен речник, (1997). София. Отримано з: http://talkoven.onlinerechnik.com/.

Зализняк, А. А. (2007). Связь отглагольных существительных на -ние, -тие с глагольным видом. *Terra balkanica. Terra slavica: К юбилею Т. В. Цивьян* (сс. 43–51). Москва: Институт славяноведения РАН.

Казаков, В. П (1994). *Синтаксис имени действия*. Санкт-Петербург: Изд-во С.-Петербург. ун-та.

Коцкова, Я. (2019). Неличные формы глагола как средства выражения таксиса в русском и чешском. *Acta Linguistica Petropolitana*. Труды Института лингвистических исследований, XV(3), 87-110.

Колковска, С. (1995). Категориална семантика и граматични значения на имената за действие на *-не*. *Български език*, 1–2, 1-29.

Корпус параллельных русских и болгарских текстов. Отримано з: http://rbcorpus.com/contact_rus.php

Леисиё, Л. (2014). Именные категории времени в нганасанском и других северносамодийских языках. *Вопросы языкознания*, 1, 39-59.

Марван, И. (1992). Статус українських дієслівних субстантивів і дієприкметників. *Мовознавство*, 2, 3-7.

Маслов, Ю. С. (1981). *Грамматика болгарского языка*. Москва: Высшая школа.

Мельничук, А. С. (1986). *Историческая типология славянских языков: Фонетика, словообразование, лексика и фразеологія*. Киев: Наукова думка.

Пазельская, А. Е., Татевосов, С. Г. (2008). Отглагольное имя и структура русского глагола. У В. А. Плунгян, С. Г. Татевосов (Ред.), *Исследования по глагольной деривации* (сс. 348-375). Москва: Языки славянских культур.

Пичхадзе, А. А. (2011). *Переводческая деятельность в домонгольской Руси: Лингвистический аспект*. Москва: НП «Рукописные памятники Древней Руси».

Пометкова, Я. И. (2008). Център и периферия на зависимия таксис в българския език. У *Сборник научных статей к 60-летию профессора В. И. Супруна: У чистого источника родного языка* (сс. 49-56). Волгоград: Перемена.

Първев, Х. (1993). Нелични глаголни форми. У *Граматика на съвременния български език*. 2 (сс. 372-386). София: Издателство на Българската академия на науките.

Пчелинцева, Е. Э. (2016). *От глагола к имени: аспектуальность в русских, украинских и польских именах действия*. Санкт-Петербург: Наука.

Стоянов, С. (1964). *Граматика на българския книжовен език*. София: Наука и изкуство.

Babby, L. (1997). Nominalization, passivization and causativization – Evidence from Russian. *Welt der Slaven-Halbjahresschrift für Slavistik*, 42(2), 201-251.

Gradinarova, Alla A. (1999). *Semantics of Russian and Bulgarian Deverbal Nouns*. Sofia: Eurasia Academic Publishers.

Grickat, I. (1981). O imenicama tipa *nalet* u srpckohrvatskom jeziku. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, 24(1), 101-134.

Jędrzejko, E. (1993). *Nominalizacje w systemie i w tekstach współczesnej polszczyzny*. Katowice: Uniwersytet Śląski.

Karlík, P. (2004). Mikrosyntax českých deverbálních jmen. *Sborník prací filozofické fakulty brněnské university*, 52, 71–81.

Kocková, Ja. (2017). Substantiva mezi slovesem a jménem. Substantiva na -ní (-tí) / -nie (-tie) v češtině a ruštině ve světle paralelního korpusu. *Časopis pro moderní filologii,* 99 (1), 55-64.

Nordlinger, R., Sadler, L., (2004). Nominal tense in cross-linguistic perspective. *Language*, 80 (4), 776-806.

Pazeľskaja, Anna G. (2012). Verbal prefixes and suffixes in nominalization: Grammatical restrictions and corpus data. In: Grønn, Atle and Anna Pazel'skaja (eds.), *The Russian Verb, Oslo Studies in Language,* 4 (1), 245-261.

Pometkova, Ja. (2002). Intellektualizacija na ezyka črez nominalizirani kontrukcii. *Naučni trudove na Rusenskija universitet „A. Kănčev*", 39/2, 2, 26-29.

Puzynina, J. (1969). *Nazwy czynności we współczesnym języku polskim (słowotwółrstwo, semantyka, składnia*). Warszawa: PWN SA.
Tonhauser, I. T. (2007). Nominal tense? The meaning of Guarani nominal temporal markers. *Language*, 83 (4), 831-869.
Šipka, D. (2000). O statusu glagolske imenice. *Зборник МС за филологију и лингвистику*. Нови Сад, XLIII, 641-645.

References

Andrejčin, L. (1978). *Osnovna Bălgarska gramatika*. Sofia: Nauka i izkustvo.
Babby, L. (1997). Nominalization, passivization and causativization – Evidence from Russian. *Welt der Slaven-Halbjahresschrift für Slavistik*. 42 (2). 201-251.
Babij, L. (2014). *Sintaksis argumentnoj struktury*. Sankt-Peterburg: Filologicheskij fakul'tet SPGU.
Gradinarova, Alla A. (1999). *Semantics of Russian and Bulgarian Deverbal Nouns*. Sofia: Eurasia Academic Publishers.
Grickat, I. (1981). O imenicama tipa *nalet* u srpckohrvatskom jeziku. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, 1981, 24/1, 101-134.
Jędrzejko, E. (1993). *Nominalizacje w systemie i w tekstach współczesnej polszczyzny*. Katowice: Uniwersytet Śląski.
Karlík, P. (2004). Mikrosyntax českých deverbálních jmen. *Sborník prací filozofické fakulty brněnské university*, 52, 71-81.
Kazakov, V. P. (1994). *Sintaksis imeni dejstviya*. Sankt-Peterburg: Izd-vo S. Peterburg. un-ta.
Kocková, J. (2017). Substantiva mezi slovesem a jménem. Substantiva na -ní (-tí) / -nie (-tie) v češtině a ruštině ve světle paralelního korpusu. *Časopis pro moderní filologii,* 99 (1), 55-64.
Kockova, Ya. (2019). Nelichnye formy glagola kak sredstva vyrazheniya taksisa v russkom i cheshskom. *Acta Linguistica Petropolitana. Trudy Instituta lingvisticheskih issledovanij,* XV(3), 87-110.
Kolkovska, S. (1995). Kategorialna semantika i gramatichni znacheniya na imenata za dejstvie na -ne. *B"lgarski ezik,* 1–2,
Korpus parallel'nyh russkih i bolgarskih tekstov. URL http://rbcorpus.com/contact_rus.php.
Leisiyo, L. (2014). Imennye kategorii vremeni v nganasanskom i drugih severnosamodijskih yazykah. *Voprosy yazykoznaniya*, 1, 39-59.
Marvan, Y. (1992). The status of Ukrainian verb substantive. *Movoznavstvo,* 2, 3-7.
Maslov, Yu. S. (1981). Grammatika bolgarskogo yazyka. Moskva: Vysshaya shkola.
Mel'ničuk, A. S. (ed.) (1986). *Istoričeskaja tipologija slavjanskix jazykov. Fonetika, slovoobrazovanie, leksika i frazeologija*. Kyiv.
Pazel'skaya, A. E., Tatevosov, S. G. (2008). Otglagol'noe imya i struktura russkogo glagola. In V. A. Plungyan, S. G. Tatevosov (eds.), *Issledovaniya po glagol'noj derivacii* (pp. 348–375). Moskva: Yazyki slavyanskih kul'tur.
Pazeľskaja, Anna G. (2012). Verbal prefixes and suffixes in nominalization: Grammatical restrictions and corpus data. In: Grønn, Atle and Anna Pazel'skaja (eds.), *The Russian Verb, Oslo Studies in Language,* 4 (1), 245-261.
Pichkhadze, A. A. (2011). *Perevodcheskaya deyatel'nost' v domongol'skoj Rusi: Lingvisticheskij aspekt.* Moskva: NP «Rukopisnye pamyatniki Drevnej Rusi».
Pchelintseva, E. (2016). *Ot glagola k imeni: aspektual'nost' v russkix, ukrainskix i pol'skix imenax dejstvija*. Sankt-Peterburg: Nauka.
Pometkova, J. (2002). Intellektualizacija na ezyka črez nominalizirani kontrukcii. *Naučni trudove na Rusenskija universitet „A. Kănčev*", 39/2, 2, 26–29.
Pometkova, Ya. I. (2008). Cent"r i periferiya na zavisimiya taksis v b"lgarskiya ezik. In *Sbornik nauchnyh statej k 60-letiyu professora V. I. Supruna: U chistogo istochnika rodnogo yazyka* (ss. 49-56). Volgograd: Peremena.
Porvev, H. (1993). Nelichni glagolni formi. *Gramatika na s"vremenniya b"lgarski ezik*. 2 (pp. 372-386). Sofiya: Izdatelstvo na B"lgarskata akademiya na naukite.
Puzynina, J. (1969). *Nazwy czynności we współczesnym języku polskim (słowotwółrstwo, semantyka, składnia*). Warszawa: PWN SA.
Stoyanov, S. (1964). Gramatika na b"lgarskiya knizhoven ezik. Sofiya: Nauka i izkustvo.

Šipka, D. (2000). O statusu glagolske imenice. Zbornik MC za filologiju i lingvastyku. Novi Sad, XLIII, 641-645.

Tonhauser, I. T. (2007). Nominal tense? The meaning of Guarani nominal temporal markers. *Language*, 83 (4), 831-869.

Zaliznjak, A. A. (2007). Svjaz' otglagol'nyx suščestvitel'nyx na -nie, -tie s glagol'nym vidom. In Nikolaeva, Tatjana M. (ed.), *Terra balcanica. Terra slavica, Balkanskie čtenija 9* (pp. 43–51). Moskow: Institut slavianovedenia RAN.

Резюме

Пчелінцева Олена, Володарська Тетяна

БОЛГАРСЬКИЙ ВІДДІЄСЛІВНИЙ ІМЕННИК ДІЇ НА ФОНІ ІНШИХ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ: АСПЕКТУАЛЬНІ ВЛАСТИВОСТІ

Постановка проблеми. Віддієслівний іменник зі значенням дії – специфічна категорія у слов'янських мовах. У статті висвітлено загальні особливості слов'янського віддієслівного іменника зі значенням дії, співвідношення в ньому іменникових та дієслівних ознак, системні аспектуальні ознаки болгарських девербативів, а також здійснено попередній аналіз реалізації таких ознак у контексті.

Методи та матеріал дослідження. Для досягнення поставленої мети ми використали загальнонаукові методи (спостереження, аналіз, синтез, порівняння, систематизація), а також власне-лінгвістичні методи дослідження – описовий метод і метод корпусного аналізу. Джерелом фактичного матеріалу слугував паралельний болгарсько-російський корпус, а також тлумачні словники болгарської мови.

Мета дослідження – визначити системно-мовні та функціональні аспектуальні властивості болгарського віддієслівного іменника зі значенням дії на фоні інших слов'янських мов.

Основні результати дослідження. Окреслено спільнослов'янські особливості віддієслівних іменників. У результаті словотвірного переходу дієслова до іменника з граматичною семантикою відбуваються істотні метаморфози: віддієслівний іменник набуває іменникових категорій (рід, число, відмінок) та втрачає частину дієслівних категорій (стан, час, особу тощо). Водночас категорія аспектуальності значною мірою зберігається, впливаючи на семантику та функціонування девербативів. Східні, південні й західні слов'янські мови на системному рівні демонструють різні ступені збереження дієслівної аспектуальності. Реальне слововживання, зокрема легкість розмовного утворення іменників, яких немає у словнику, свідчить про активність цього фрагменту мовної системи.

Історія розвитку цієї категорії слів у болгарській мові є нестандартною. Багато віддієслівних іменників потрапили до східнослов'янських мов зі староболгарської. Через кілька сотень років стався зворотній процес: до болгарської мови через запозичення повернулась та сама болгарська модель на *-ние*, але вже з більш слабкою дієслівністю.

Окреслено семантичні та граматичні відмінності між формами з *-не* та *-ние*: здатність виражати процесуальні значення, здатність зберігати дієслівне керування та мати прямі додатки тощо.

Для попереднього аналізу функціональних особливостей болгарських девербативів було використано паралельний корпус болгарської та російської мов. Результати показали аспектуальну релевантність різних іменникових форм. (на *-не*, *-ние* та ін.).

Висновки і перспективи. Віддієслівний іменник дії у слов'янських мовах перебуває у «сірій зоні», але на різній відстані від іменника та дієслова. Болгарський віддієслівний іменник займає серединне становище, порівняно з східнослов'янськими та західнослов'янськими іменниками зі значенням дії. У процесі деривації працюють ті самі семантичні обмеження, що й у східнослов'янських мовах: кількісно-часовий тип межі перешкоджає їх утворенню. Редукція дієслівності болгарських іменників дії найбільш помітна в зоні перфективності: для вираження значення доконаної дії, конкретного факту, центральних значень доконаного виду віддають перевагу дієслівним, а не іменниковим формам, де чітко маркована видова перфективна семантика. Вважаємо перспективним подальше дослідження функціональних аспектуальних властивостей болгарських девербативів із залученням більш широкого корпусного матеріалу. Також цікавим і важливим джерелом матеріалу можуть стати результати лінгвістичного опитування носіїв болгарської мови.

Ключові слова: віддієслівний іменник зі значенням дії, девербатив, дієслівні та іменникові категорії, аспектуальність, вид, перфективність, імперфективність.

Abstract

Pchelintseva Olena, Volodarska Tetiana

BULGARIAN VERBAL NOUN WITH THE MEANING OF ACTION COMPARING TO OTHER SLAVIC LANGUAGES: ASPECTUAL FEATURES

Background. Verbal nouns expressing the meaning of action represent a special class of nouns in Slavic languages. The article contains the general characteristics of the Slavic Nomina actionis, describes the grammatical status of this hybrid word category. The publication describes word-formation features of Nomina actionis, as well as the ways in which they reflect verbal and nominal grammatical categories.

Purpose. The purpose of the article is to investigate the verbal aspectual properties of Bulgarian verbal nouns at the systemic and functional levels.

Methods. The authors applied general scientific methods (observation, analysis, synthesis, comparison, systematization), as well as linguistic research methods, namely, the descriptive method and the method of corpus analysis. The parallel Bulgarian-Russian corpus, as well as explanatory dictionaries of the Bulgarian language served as the sources of factual material.

Results. The research presents the peculiarities shared by the verbal nouns in Slavic languages. As a result of the word-formational transition from a verb to a noun with grammatical semantics, significant metamorphoses occur: the verbal noun acquires nominative categories (gender, number, case) while abandoning some of the verb categories (inclination, tense, person, etc.). At the same time, the category of aspectuality is largely preserved, influencing the semantics and functioning of deverbatives. In the South Slavic, Western Slavic and Eastern Slavic languages the verbal noun of the action is located at different distances from the verb, and has a different grammatical status. The Eastern, Southern and Western Slavic languages, at the systemic level, demonstrate different degrees of preservation of verbal

aspectuality. Actual word usage, in particular the ease of colloquial formation of nouns that are not in the dictionary, testifies to the activity of this fragment of the language system.
The history of the development of this category of words in Bulgarian is non-standard. Many verbal nouns entered East Slavic languages from Old Bulgarian. A few hundred years later the opposite process took place: the same Bulgarian model of nouns, but with a weaker verbal properties, returned to Bulgarian through loanwords.
The semantic and grammatical differences between the forms of -ne and -nie have been pointed out: the ability to express procedural meanings, the ability to retain an action control and to have direct applications, etc.
A parallel corpus of Bulgarian and Russian was used for a preliminary analysis of the functional features of Bulgarian deverbatives. The results proved the aspectual relevance of different noun forms. (-ne, -nie, etc.).
Discussion. The verbal noun in Slavic languages is located in the 'gray zone' with varying distancing from the noun and the verb. The Bulgarian verb noun occupies a middle position in comparison with East Slavic and West Slavic nouns denoting action. The similar semantic constraints, as in East Slavic languages, are manifested in the derivation process: the quantitative-temporal boundaries restrict their formation. Reduction in the verb aspect in Bulgarian verbal nouns is most noticeable in the zone of the perfective aspect: to express the meaning of an accomplished action, a certain fact, or the central meanings of the perfective aspect, preference is given to verbal rather than to noun forms, wherein the perfective-type semantics is clearly marked. We consider further research into the functional aspects of Bulgarian deverbatives with the help of a wider corpus material promising. The results of the linguistic survey among native speakers of Bulgarian can also be an interesting and important source. The ratio of nominal and verbal semantics in these hybrid formations is the unique feature of the Bulgarian grammatical system in comparison with other Slavic languages.
Keywords: verbal nouns, nomina actionis, verb, noun, verbal and noun properties, aspectuality, aspect, perfective, imperfective.

Відомості про авторів
Пчелінцева Олена, доктор філологічних наук, завідувач кафедри української мови та загального мовознавства Черкаського державного технологічного університету, Черкаси (Україна), e-mail: o.pchelintseva@chdtu.edu.ua.
Pchelintseva Olena, Doctor of Philological Sciences, Head of the Ukrainian language and general linguistics Department, Cherkasy State Technological University, Cherkasy (Ukraine), e-mail: o.pchelintseva@chdtu.edu.ua.
ORCID 0000-0003-4472-429X

Володарська Тетяна, магістр філології, викладач-стажист кафедри української мови та загального мовознавства Черкаського державного технологічного університету, e-mail: tania.vl@ukr.net
Volodarska Tetiana, Trainee Lecturer at the Ukrainian language and general linguistics Department, Cherkasy State Technological University, Cherkasy (Ukraine), e-mail: tania.vl@ukr.net

Надійшла до редакції 24 грудня 2021 року
Прийнято до друку 29 грудня 2021 року